

Pisma Hinka Sirovatke Vatroslavu Brliću 1895—1896.

Prilog građi o pravaškim radnicima

Pod tim naslovom, slijedeći moja dosadašnja istraživanja,¹ objavio je V. Oštrić iz Zbirke Brlić u Slavonskom Brodu tri pisma Hinka Sirovatke, jednog od prvaka pravaških radnika, dru Vatroslavu Brliću, odvjetniku, istaknutom pravaškom političaru i predsjedniku lokalnog kluba Stranke prava. Objavljujući ih u cijelosti (prvo pismo datirano je 10. IX 1895, drugo 25. I, a treće 28. VIII 1896), Oštrić ističe njihovu važnost za poznavanje ideje i djelovanja pravaških radnika u to vrijeme.² Pisma su historijski interesantna kao pokušaj da se u Brodu n/S, posredstvom lokalnog kluba Stranke prava i njenog predsjednika dra Vatroslava Brlića, organizira klub hrvatskih radnika. Prvi takav pokušaj vidi se iz pisma od 10. IX 1895. Sirovatska se tada obraća na spomenutog političara s ciljem da pomogne kako bi se u Brodu osnovao klub pravaških radnika. Pomoći bi u takvoj akciji mogao neki »izobraženi radnik-Hrvat« s kojim bi se Sirovatka mogao dopisivati.³ Treba reći da taj pokušaj dolazi poslije akcije male grupe »sviestnih hrvatskih radnikah« na čelu s J. Engelom, H. Sirovatkom, J. Zočekom i S. Timetom koja je zaključila pokrenuti radnički list i predati spomenicu dru Anti Starčeviću pri otvaranju Starčevićeva doma 7. VII 1895.⁴ Ne ulazeći u sadržaj drugog pisma, koje nema dodirne točke s pokušajem organizacije pravaškoga radničkog kluba u Brodu n/S, V. Oštrić donosi i tekst trećeg pisma od 28. VIII 1896. god.⁵ Situacija je sada već znatno izmijenjena. Naime, u međuvremenu dolazi do rascjepa u Stranci prava: na Čistu stranku prava (»frankovci«), čiji organ postaje *Hrvatsko pravo*, dok je preostali dio bivše stranke djelovao i dalje pod nazivom Stranka prava (od 1903. dalje kao Hrvatska stranka prava), pristaše te grupacije po organu *Hrvatska domovina* nazivali su »domovinašima«. Rascjep stranke odrazio se i na nedavno nastali pravaški radnički pokret. Dok su se »hrvatski radnici« opredijelili za Čistu stranku prava, organizatori domovinaških radnika, njihovo vodstvo preuzima H. Sirovatka, nastoje organizirati adekvatni pokret pod okriljem matice Stranke prava. Pismo H. Sirovatke od 28. VIII 1896, koje donosi V. Oštrić, potječe, dakle, već iz perioda, kad je došlo do rascjepa u Stranci prava

¹ Riječ je o mojoj doktorskoj disertaciji, Radnički pokret u Slavonskom Brodu (1873—1918), Univerzitetna biblioteka »Svetozar Marković«, Beograd (rukopis).

² V.: V. Oštrić, Pisma Hinka Sirovatke dru Vatroslavu Brliću, 1895—1896, Prilog građi o pravaškim radnicima, *Časopis za suvremenu povijest*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1974, I, 101—106.

³ I. Kovačević, n. dj., Poglavlje, I Počeci radničkog pokreta, 1873—1903. Usp. V. Oštrić, n. dj., 105.

⁴ M. Gross, Povijest pravaške ideologije, Zagreb 1973, 303.

⁵ V. Oštrić, n. dj., 106.

i do organizacije dvaju suprotnih grupacija pravaških radnika. V. Oštrić donosi i kratak sadržaj četvrtog pisma (od 26. VII 1896), kako sam ga interpretirao u svojoj doktorskoj disertaciji,⁶ s napomenom da se nije moglo pronaći, iako se u Zbirci Brlić za njim brižno tragal⁷. Budući da sam naknadno među svojim bilješkama pronašao koncepte svih pisama (ukupno četiriju), te da nadopunim nepotpunu Sirovatkinu korespondenciju, osvrnut ću se ukratko i na do sada nepoznato pismo i objaviti njegov sadržaj.⁸

Pismo od 26. VII 1896. zapravo je prvo pismo koje prima dr V. Brlić nakon rascjepa Stranke prava i koje govori o namjerama i nastojanju H. Sirovatke da poradi na organiziranju kluba domovinaških radnika preko lokalnog kluba Stranke prava u Brodu n/S. U pismu Sirovatka govori i o propagandi domovinaških radnika protiv protivničke »radničke« stranke u Zagrebu. Piše kako se nada uskoro srušiti klub »hrvatskih radnika« u Zagrebu. Žali se, a to ponavlja i kasnije u pismu od 28. VIII iste godine,⁹ da je u vezi s radništvom iz većine gradova u pokrajini osim iz Broda. Nada se da će mu dr V. Brlić pomoći u njegovu nastojanju. Zanimljiv je i način na koji Sirovatka želi provesti svoje ideje »u praksi«. Zahtijeva, naime, od toga političara da sam sastavi »izjavu« u duhu načela Stranke prava s tim da pozove jednoga »odličnijeg poznatog Vam radnika«, koji bi je dao na potpisivanje ostalim radnicima.¹⁰ Također zahtijeva da se osvrne i na izjavu domovinaških radnika u Karlovcu¹¹ i osudi držanje frankovačkih radnika u Zagrebu. Kako kaže, njegovo nastojanje ide za tim da uništi »svako zaleđe« dru J. Franku u hrvatskom radništvu, pa zahtijeva ujedno da se sastavljena izjava objavi u *Posavskoj Hrvatskoj*, lokalnom listu Stranke prava.¹²

Tekst pisma H. Sirovatke od 26. VII 1896. glasi:

»[...] U posljednje vrijeme kako ste opazili učestale su radničke izjave u prilog nama, a proti radnikom frankovcem u Zagrebu. Po svemu mogli ste opaziti da činim sve moguće, da srušim Frankov radnički klub u Zagrebu (što se nadam uskoro polučiti).

Ja stojim u svezi sa radništvom većine naših gradova nu žalibože nije to tako i sa gradom Brodom, pa stoga i upravljam ove retke na Vas jer sam uvjeren, da ćete Vi tome doskočiti. A dozvolite da Vam kažem kako Vi za Vaše brodske radnike sastavite izjavu (koja će biti dostojna njih: kao radnika i kao Hrvata) pa pozovite kojeg odličnijeg poznatog Vam radnika k sebi; obrazložite mu

⁶ I. Kovačević, n. dj., cit. pogl.

⁷ V. Oštrić, n. dj., 102.

⁸ Pismo koje je nedostajalo dano je na osnovi mojih bilježaka i nema uvodnog dijela, ali Sirovatka je običavao oslovjavati dra V. Brlića s »Veleučeni gospodine!«, pa to, vjerojatno, čini i u tom pismu (Pisma H. Sirovatke, 1895–1896 (Nesignirano), Zbirka Brlić, Slavonski Brod). Moram ujedno napomenuti da, vezan dugogodišnjim obiteljskim poznavstvom s obitelji Brlić, vanredno dobro poznajem inventar »Zbirke«. Za vrijeme moga posljednjeg boravka u »Zbirci« (1968. ili 1969) primijetio sam da pok. Nedeljka Brlić, koja je preuzela vođenje »Zbirke« na početku druge pol. 60-ih godina (do tada je »Zbirku« vodila gđa Zdenka Benčević rod. Brlić), još uvijek nije dobro poznavala smještaj kataloga, dokumentacije, itd., a to je vjerojatno i razlog što to pismo nije nađeno.

⁹ Usp. V. Oštrić, n. dj., 106.

¹⁰ Cit. pismo H. Sirovatke od 26. VII 1896, Zbirka Brlić, Slavonski Brod.

¹¹ V.: V. Oštrić, n. dj.

¹² Cit. pismo H. Sirovatke od 26. VII 1896.

u kratko o čemu se radi, te mu po Vama sastavljenu izjavu predajte na potpisivanje ostalog radništva. Ja se nadam da Vi među Vašim radnici nalazite sigurnih i stalnih osoba pa da Vam neće biti teško radnike predobiti za takvu izjavu. Dozvolite da još to spomenem. Ova se izjava neka osvrne na izjavu karlovačkih radnika tako, da će i brodska izjava glasiti kao odsuda nad držanjem radnika frankovaca u Zagrebu.

Po svemu moje nastojanje ide za tim, da se uništi svako zaleđe dr. Franku u hrv. radništvu. Radim i nastojim, da po slabim mi silama pomognem geslu (momentanom) svakog svjestnog pravaša: Uništiti raztočnog crva u našem pravaškom tjelu. Neimajući vremena više pisati šaljem Vam moj hrvatski pozdrav Bog i Hrvati!

Hinko Sirovatka

Karlovac 26/7 96

nb Držim, da neće biti s gorega ako tu izjavu objelodani i Vaša »Pos. Hrv.«. Molim izraz mog štovanja i pozdrav izručiti i g. Maracu.¹³

Na kraju, potrebno je također reći i zašto se H. Sirovatka obraća posebno dru V. Brliću u Brod n/S. Njegova nastojanja da organizira klubove domovinaških radnika i poveže ih sa maticom Stranke prava u Zagrebu dolazi poslije neuspjeha okupljanja domovinaških radnika u Zagrebu (9. IV 1896), što su onemogućili frankovački radnici.¹⁴ Sirovatka, međutim, nastavlja iste pokušaje iz Karlovca, gdje se preselio, odakle i piše citirano pismo. Grupa domovinaških radnika koju je on organizirao javno istupa 19. juna 1896, a 3. augusta iste godine osniva se i Radnički klub Stranke prava, prvi te vrste.¹⁵ Iz pisma koje je ovdje citirano (27. VII 1896) vidi se da Sirovatka pokušava organizirati klub domovinaških radnika u Brodu n/S neposredno pred organizaciju istovetnog kluba u Karlovcu. Iz toga slijedi i misao da se vjerojatno u tom smislu obraćao i određenim političkim ličnostima — pravašima — i u drugim pokrajinskim gradovima. Što se tiče Broda, svakako je nastojao u njemu, s obzirom na njegovo ekonomsko i političko značenje, kao jednog od najznatnijih pokrajinskih gradova, pod svaku cijenu organizirati takav klub. Sirovatku su na to, po svojoj prilici, potakli i neki drugi razlozi. Rascjep nekadašnje Stranke prava koji je počeo poslije 22. X 1895. i doveo do stvaranja dviju suprotnih političkih grupacija: Čiste stranke prava i Stranke prava, odnosno kasnije Hrvatske stranke prava, izvirgao se osobito u Brodu u žestoke sukobe. Predsjednik lokalnog kluba Stranke prava dr V. Brlić i većina članova odbora stranke, nasuprot ostalom članstvu, bili su u nastalom sporu uz F. Polnegovića, a protiv dra J. Franka.¹⁶ Političku situaciju u Brodu zaoštrilo je posebno i to što je

¹³ Zefir Marac, tada brodski gradonačelnik i istaknuti pravaš, politički istomišljenik i prijatelj dra Vatroslava Brlića.

¹⁴ V. Oštrić, n. dj., 102.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Tajnik lokalnog kluba Stranke prava u Brodu n/S M. Kerdić piše dru V. Brliću neposredno poslije rascjepa stranke: »Stari (A. Starčević — I. K.) je izgubio mogućnost, o ovako vel. svarih hladno bez strasti govoriti. Njegovim izjavama manjka onaj prijašnji autoritet, sa svojim teorijama došao je u oštru opreku sa prošlošću i svojim djeli. A sve to hoće da je još odlučni gospodar situacije i dr Frank mu je sve, svi drugi su Slavosrbi. Ovo je očit znak bolesti, pa je sad i slepom jasno, da je to sve djelo paklenskog Franka. Zato zaklinjem Tebe i Zefira (Z. Marac — I. K.) da kod Frana (F. Polnegović — I. K.) uzradite, nek uztraje. U njem još jedinom je spas stranke.« — Politički spisi dra V. Brlića (1895), Zbirka Brlić, Slavonski Brod.

Eugen Kumičić, književnik i brodski zastupnik u Hrvatskom saboru (izbori od 11. XII 1893),¹⁷ jedini od uglednih pravaša, bio uz dra J. Franka, a protiv F. Folnegovića.¹⁸ To bi, također, bio jedan od razloga što se Sirovatka posebno obraća dru V. Brliću očekujući pomoć za ostvarenje svojih planova. Treba uzeti u obzir i strukturu tadašnjeg broskog građanstva, naročito znatan broj sitnih obrtnika, čiji je utjecaj bio odlučan u lokalnim upravnim organima.¹⁹ Sitna buržoazija, osjećajući se ugroženom od konkurencije ekonomski jače strane buržoazije (veliki trgovci i sitni industrijalci),²⁰ zainteresirano je slušala razlaganja o »proširenju hrvatske autonomije« i uopće o problemima sitne buržoazije što je Frank znao vješto iskoristiti.²¹ To je, također, jedan od razloga što su frankovci u Brodu okupili više pristaša od svojih protivnika, i to će doći do izražaja i kasnije u političkom životu grada.²² Mora se spomenuti i socijalistički radnički pokret čije ideje ponovo oživljuju u Brodu n/S poslije dvadeset godina. U periodu od kraja 1893. i u toku 1894. obrtnički radnici i sitni obrtnici pokušavaju nekoliko puta osnovati radničko obrazovno društvo, ali ti pokušaji ne uspijevaju zbog otpora i progona lokalnih vlasti.²³ Međutim, bez obzira na te teškoće, nema sumnje da su i socijalisti bili zapreka Sirovatkinjoj akciji. Na osnovi raspoloživih podataka možemo zaključiti da apeli H. Sirovatke na dra V. Brlića nisu urodili željenim plodom. To se vidi i iz ponovljene molbe za pomoć toga političara (pismo H. Sirovatke od 28. VIII 1896).²⁴ i iz nekih drugih podataka. Na primjer, brodski list *Posavska Hrvatska* piše u novembru 1896. da su »doljni krajevi«, tj. Slavonija, zaostali. Teško je povjerovati da u gradovima kao što su Osijek, Vukovar, Vinkovci, Nova Gradiška, Požega i Brod n/S nema toliko hrvatskih radnika da po uzoru na druge gradove uredi i organiziraju radničke klubove.²⁵ O situaciji u tom pogledu u Brodu list piše: »Imenito Brod, poznat sa svojeg hrvatskog obrtničtva, pa da nebi imao radništva, koje bi imalo smisla za ovaku plemenitu i po nje same u prvom redu korisnu organizaciju«,²⁶ tj. za osnivanje radničkog kluba Hrvatske stranke prava.

¹⁷ R. Horvat, Slavonija, Zagreb 1936, 58.

¹⁸ M. Gross, n. dj., 304.

¹⁹ Prema statističkim podacima od 1890. od ukupnog broja stanovnika (4938) obrtom i industrijom bavilo se 1768 ili 35,78% (M. Zoričić, Ziteljstvo kralj. Hrv. i Slav. po zvanju i zanimanju, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, knj. CXXX, 95). Kako se glavna industrija razvila tek na prijelazu XIX/XX vijeka, taj se podatak odnosi uglavnom na sitno obrtništvo.

²⁰ *Hrvatski branik* piše 1899. da je »Jezgra doduše broskog stanovništva neosporivo hrvatska, nu vanjski njegov značaj u velikoj je mjeri tuđ. Vanjsko narodno obilježje ma kojeg mjesta, jesu ponajviše napisi na trgovinama, radionicama, skladištima. Ograničit ćemo se ovoga puta samo na nadpise. Oni su kod nas ili samo njemački ili hrvatsko-njemački, dočim su najredji .izključivo hrvatski.« - *Hrvatski branik*, br. 85, 25. X 1899.

²¹ M. Gross, n. dj., 303.

²² O broskom izbornom kotaru pisao je Supilo: »Brodski kotar, po svojim tradicijama skroz na skroz pravaški, birao je nekad Folnegovića, pa Kumičića, te je svoje pravaštvo listom prenio u frankovački tabor i u čitavoj Hrvatskoj bio je poznat kao frankovačka kula.« - F. Supilo, Politika u Hrvatskoj, Zagreb 1953, 256.

²³ V. opširnije, I. Kovačević, n. dj., cit. pogl.

²⁴ Usp. V. Oštrić, n. dj., 106.

²⁵ *Posavska Hrvatska*, br. 46, 14. XI 1896.

²⁶ Isto.